https://doi.org/10.52505/filomod.2023.17.06
CZU:821.135.1.09

# IOAN POPOVICI-BĂNĂȚEANUL: IDENTITATE, NAȚIONAL, TRANSNAȚIONAL. IMAGOTIPURI ȘI IMAGINAR SOCIAL

**Delia BADEA**

ORCID: https://orcid.org/0009-0007-7731-4250
*Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Academia Română, Filiala Timișoara*

**Rezumat.** Trăitor într-un Banat integrat Monarhiei austro-ungare, sub un regim care a influențat decisiv statutul românilor bănățeni, Ioan Popovici propune o proză în care relația cu celălalt e nu doar interesantă, ci mai ales complicată. Încât, granițele dintre identitate, națiune, național, pe de o parte, naționalism și xenofobie, de cealaltă parte, sunt adeseori fragile. Pornind de la o biografie marcată de dezrădăcinări, excluderi și înstrăinări, lucrarea de față își propune să urmărească acele mecanisme care stau la baza realizării imaginarului social în proza lui Ioan Popovici-Bănățeanul, în funcție de diferitele contexte geopolitice, culturale sau mentalitare la care discursul narativ se raportează în mod constant.
**Cuvinte-cheie**: identitate, alteritate, națiune, Banat, imaginar social.

## Ioan Popovici-Bănățeanul: identity, national, transnational. Imagotypes and social imaginary

**Abstract**. Living in the Banat county, which belonged to the Austro-Hungarian Empire, during a regime which seriously influenced the Banat Romanians' status, Ioan Popovici wrote a prose where the relationship with the other is not only interesting, but also complicated. As a result, the frontiers between identity and national, on the one hand, nationalism and xenophoby, on the other hand, are often fragile. Starting from a biography characterized by uprootedness, exclusions and alienations, our approach aims to present the mechanisms which have led to the creation of the social imaginary in Ioan Popovici-Bănățeanul's prose, caused by various geopolitical, cultural or mentality circumstances, constantly observed by the narrative discourse.
**Keywords**: identity, alterity, nation, the Banat county, social imaginary.

Ioan Popovici și-a scris opera, atât cât a putut cuprinde un destin frânt la doar 24 de ani, din ipostaza bănățeanului trăitor în Monarhia austro-ungară, sub un regim așadar care a influențat decisiv statutul românilor din această parte de țară.

Prin urmare, în discursul narativ pe care îl propune, relația cu celălalt este una pe cât de interesantă, pe atât de complicată. Încă de pe băncile gimnaziului maghiar din Lugoj, tânărul elev resimte, agresiv uneori, îngrădirea unor drepturi de către o minoritate venită să impună regulile la care majoritatea trebuie să se supună. O implicită confuzie, transformată treptat în resentiment și, uneori, revoltă se justifică tocmai prin această condiție. E firesc așadar ca în discursul tânărului scriitor granițele dintre națiune, identitate (ea însăși proiectată în națiune) și național, pe de o parte, naționalism și xenofobie, de cealaltă parte, să fie adeseori fragile. Dar în cazul lui Ioan Popovici-Bănățeanul, derapajul nu se produce. Biografia marcată de dezrădăcinări, excluderi și înstrăinări, își pune fără îndoială amprenta asupra discursului său narativ. Imaginarul social pe care textele sale îl încorporează și mai cu seamă îl proiectează devine parte a unor imaginarii concurente, ce coexistă în epocă, unite printr-o gândire ierarhică, selectivă, specifică sfârșitului de secol XIX. Non conformismul vieții și entuziasmul frenetic al tinereții, societățile de lectură secrete, petrecerile studențești în sunetul cântecelor patriotice interzise nu depășesc însă niciodată fragilele granițe amintite. Gestul și revolta în sine nu scapă decât poate arareori de sub autoritatea raționalului. Să nu uităm că, la acceptarea sa ca student al Institutului Teologic din Caransebeș, Popovici vorbea româna, maghiara și germana. În corespondența purtată cu prietenul său Avram Corcea și, mai târziu, cu Titu Maiorescu, tânărul student citează abundent nume mari ale literaturii universale. Citea mai ales literatura realismului european – Balzac, Zola, Auerbach, Turgheniev –, manifestând o afinitate aparte față de realismul nordicilor. Traduce, încă din anii gimnaziului brașovean, din Gaston Bachelard, Turgheniev sau Ibsen, precum și câteva nuvele finlandice.

Începând cu 17 februarie 1867, odată cu instaurarea dualismului austro-ungar, și până la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, Banatul a aparținut Imperiului astfel creat. În condițiile regimului politic austro-ungar, spațiul bănățean se definește, înainte de toate, printr-o extraordinară efervescență culturală, un entuziasm mizând pe afirmarea valorilor naționale, principala preocupare a personalităților epocii reprezentând-o, firesc, problema națională. Societățile de lectură înființate în mai toate orașele spațiului banatic polarizează în jurul lor întreaga elită intelectuală a vremii devenind, alături de celelalte grupări culturale (Societatea Secretă „Constituția", „Reuniunea Femeilor Române", formațiile corale de la Chizătău, Oravița, Caransebeș și Reșița etc.), nuclee esențiale ale vieții artistice a comunității. Lugojul natal al lui Ioan Popovici, dar și Caransebeșul, Oravița sau Chizătăul, cunosc o înflorire a mișcărilor culturale fără precedent, devenind importante centre românești ale Banatului. Ansamblurile corale se bucură, în epocă, de un prestigiu aparte, iar despre Lugojul acelor ani se spune că „se exprima mai întâi prin coruri, cântăreți, culegători/ iubitori de folclor, prin artiști (…)" (Ungureanu, 2003, p. 17). În 1885, episcopul Ioan Popasu punea bazele unei tipografii românești la Caransebeș. Scrierile publicate în această perioadă militează îndârjit pentru

drepturile românilor, un rol primordial acordându-se, în context, cunoașterii propriei istorii. Tendința explică și numărul însemnat de lucrări de istoriografie a Banatului publicate în această perioadă: Vincențiu Babeș semnează un studiu asupra districtelor autonome românești din Banat (Babeș, 1896), profesorul Patriciu Drăgălina elaborează o lucrare de istorie a Banatului (Drăgălina, 1899-1902), iar George Popoviciu, protopopul Lugojului, publică volumul *Istoria românilor bănățeni* (Popoviciu, 1904). În același context naționalist apare, la Leipzig, cunoscuta lucrare a lugojeanului Aurel C. Popovici (A.C. Popovici, 1906), militând pentru dreptul statelor naționale la o constituție proprie, la o limbă națională și la autonomie internă, veritabilă și îndrăzneață propunere de federalizare a Imperiului Austro-Ungar. Să mai consemnăm faptul că, în anul 1883, apărea prima ediție de *Poesii* a lui Mihai Eminescu, poetul însuși arătându-se preocupat de crearea unei limbi românești curate, așa cum reiese dintr-o însemnare despre *Teatrul românesc de la Lugoș* (Almăjan, 2011) unde poposise, în 1868, alături de trupa de teatru a lui Mihail Pascaly. În acest climat social, politic și cultural se formează tânărul Niță Popovici, sub influența unor personalități marcante. Vasile Goldiș, Enea Hodoș, Vincențiu Babeș, Traian Doda sau Coriolan Brediceanu sunt prezențe active în viața culturală a vremii, o parte dintre aceștia urmând a-i fi dascăli la Lugoj și, mai apoi, la Institutul Teologic din Caransebeș.

Imaginea scriitorului matur, deschizător de drumuri, întemeietor, așadar, de tradiție literară, s-a suprapus oarecum nefiresc figurii tânărului dispărut la doar 24 de ani. Nonconformismul tinereții, episoadele de iubire (interzisă), examenele ratate, cu greu pot fi înghesuite în matricea clasicului prozator. „Există, în comentariul operei lui Ioan Popovici – Bănățeanul – avertizează criticul Cornel Ungureanu –, o deturnare de sensuri care îi sperie pe cei care ar încerca să-i studieze opera" (Ungureanu, 2015, p. 155). Cognomenul dobândit prin gestul botezului maiorescian a făcut din autor un scriitor al locului, al unui spațiu bine delimitat, un *regional.* El, *Bănățeanul,* trebuia să exprime o lume, o realitate concretă, să transmită acel *spiritus loci* recognoscibil bănățeanului de ieri și de azi. Și a reușit. Creându-i o identitate specifică, puternică, scrierile sale propun o veritabilă mitologie a spațiului bănățean. Atelierele maistorilor cojocari, târgurile cu negoț și pline de forfotă, toate acele locuri emblematice pentru Lugojul sfârșitului de veac, devin, prin nuvelele sale, arhitoposurile unei lumi. Însă a făcut și altceva. Într-o perioadă a conformismului literar (nu doar local!), a tradiționalismului, Ioan Popovici rămâne primul nostru autor de literatură urbană. Într-o epocă animată de mari energii, el vine să demonstreze, în premieră, cât de ofertant este orașul pentru literatură. Lugojul natal al scriitorului ni se dezvăluie ca un spațiu polimorf, veritabil caleidoscop urban, populat de maistori și calfe, în granițele căruia coexistă solidar mizeria și speranța, bunătatea și viclenia, iubirea și moartea. Scrierile sale compun, din această perspectivă, o inedită monografie ficţională a unui oraș văzut din interior, prin ochii copilului și ai copilăriei, spațiu fantasmatic și real deopotrivă, în evocarea

căruia realismul atinge adesea cote naturaliste. Refuzând scriitura idilică, el își atrage criticile conorășenilor „făloși", surprinși nu întotdeauna în straiele lor „de duminică": „La Lugoj – notează autorul într-o scrisoare adresată lui Maiorescu –, s-a cetit mai de întreaga intelighență nuvela «În lume». Cei mai mulți însă au rămas indignați. De ce – nu mi-a spus niciunul, dau însă eu cu socoteala: fiindcă lugojenii așteaptă să fie lăudați, preamăriți etc; oameni grozav de vanitoși fiind, îndată ce nu li se scoate la iveală «virtuțile», se supără. Și astfel, fiindcă Veta e cum e, Dinu de asemenea, lor nu le venea la socoteală să se spună că în Lugoj sunt astfel de oameni, mai ales nu – pentru că maistorimea e încâtva crescută sub aripile intelighenței" (Popovici-Bănățeanul, 1893).

Cu fiecare pagină scrisă, autorul reușește să surprindă acea esență citadină care face dintr-un oraș un spațiu literar. Lugojul meseriașilor de la finele secolului al XIX-lea devine personajul omniprezent al nuvelelor, ajungând să contamineze viața lăuntrică a eroilor săi. Relația, reversibilă, funcționează perfect și în sens invers, de vreme ce nu arareori orașul se încarcă cu dramele, poveștile și trăirile personajelor. Literatura lugojeanului are în acest context meritul de a fi consacrat câteva toposuri esențiale în epocă: târgul de duminică unde maistorii își deschid „șetrele" cu negoț, biserica unde se adună lugojenii la slujbă sau „lucrătorile" pline de forfotă ale cojocarilor sunt astfel de locuri emblematice pentru Lugojul sfârșitului de secol XIX.

Există fără îndoială, în cazul nuvelelor lui Ioan Popovici, o importantă dimensiune spațială atașată imaginarului social. Raportându-se la un perimetru geografic precis, textele sale își extrag adesea seva din polisemantismul spațiului căruia îi aparțin. Perimetru marginal, Banatul s-a definit de-a lungul timpului prin binecunoscutele-i alternanțe între statutul de spațiu periferic și cel de centru/ topos coagulant. În acest context, discursul narativ pe care Popovici îl propune vine cu o confirmare: policentrismul unor astfel de spații marginale nu a exclus, în diferite contexte istorice, valorile naționale. Chiar și mai târziu, odată cu mutarea centrului și implicita repoziționare a periferiei/ periferiilor, valorificarea dimensiunii naționale rămâne esențială. Sigur, resemantizarea unor concepte, printre care cel al identității regionale va fi inevitabilă. E doar una dintre schimbările legitimate de eșecul utopiei imperiale, marcând, și la nivelul spațiului, o serie de deschideri. Revenind la Ioan Popovici-Bănățeanul să mai remarcăm faptul că dimensiunea spațială a imaginarului social se traduce, în cazul său, prin ceea ce Debarbieux definea a fi matricea care conferă acea orientare colectivă tuturor practicilor sociale (Debarbieux, 2019). Relația spațiu – imaginar social se activează, conform cercetătorului elvețian, tocmai în cazul acelor comunități pentru care spațiul dobândește o semnificație fundamentală în cadrul universului lor simbolic. Un univers simbolic ce implică totalitatea referințelor prin care o comunitate se reprezintă pe sine, în termeni de identitate și, totodată îi percepe pe ceilalți, în termeni de alteritate. Un nucleu comun specific prozei sale (Banatul), racordat unei teritorialități în mișcare, sugerează, în

cazul lui Ioan Popovici-Bănățeanul o posibilă recartografiere a imaginarului narativ studiat prin raportarea la o dublă paradigmă identitară: regională și națională. Cât privește ineditele metamorfozări ale imaginarului social, acestea se justifică prin vulnerabilitatea acestuia în fața transformărilor atașate unui context specific. Revelator este aici și modul în care discursul narativ propus dizolvă granițele dintre ficțiune și realitate prin transcenderea limitelor experiențelor spațiului și identității. Încât, formele specifice de realizare a imaginarului social răspund și interoghează spațiul, comunitatea și cultura în cadrul cărora narațiunile au fost produse.

Încărcată din punct de vedere semantic de istorie culturală, proza lui Ioan Popovici-Bănățeanul dezvăluie circulația în epocă a unor tendințe, convenții, aspirații și curente de idei, capabile să afirme identități și imaginarii sociale, sau, dimpotrivă, să denunțe absența acestora. Prin urmare, memoria culturală pe care textele o propun devine, din perspectiva teoriilor sociologice, un soi de biografie a societății a cărei reconstrucție trebuie realizată pe planuri multiple (istoric, cultural, politic, religios, mentalitar, individual). Căci, în cele din urmă, prin scrierile sale vorbește o lume, într-o formulă în care viața și literatura se potențează reciproc.

## Referințe bibliografice:


ALMĂJAN, Ion Marin. Eminescu și Banatul. În: *Neamul românesc*. 2011, VI, nr. 9.

BABEȘ, Vincențiu. Studiu istorico-critic asupra districtelor autonome românești din Banatul Timișan. În: *Analele Academiei Române*. 1896, seria II, tom XVIII, p. 168.

DEBARBIEUX, Bernard. *Social Imaginaries of Space: Concepts and Cases* (New Horizons in Human Geography series). Edward Elgar, 2019.

DRĂGĂLINA, Patriciu. *Din istoria Banatului Severin.* Caransebeș: Tipografia Diecezană, 1899-1902.

POPOVICI, A. C. *Die Vereinigten Staaten von Groß-Östereich*. Leipzig: Verlag von B. Elischer Nachfolger, 1906.

POPOVICI-BĂNĂȚEANUL, I. *Scrisoare către Titu Maiorescu*. București: Biblioteca Academiei Române, S1(3,4)/XVII, 20 martie, 1893.

POPOVICIU, George. *Istoria românilor bănățeni.* Lugoj: Editura Tipografia Poporul Român, 1904.

UNGUREANU, Cornel. *Geografia literaturii române, azi,* IV, *Banatul.* Pitești: Editura Paralela 45.

UNGUREANU, Cornel. *Literatura Banatului. Istorie, personalități, contexte.* Timișoara: Editura Brumar, 2015.